

Розбудова довіри

Олег МАЛІНЕВСЬКИЙ,
партнер ЮК EQUITY

Рух по колу

«Головною метою судово-правової реформи та формування незалежної судової влади є перебудова судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства. Під час реформи необхідно шляхом ефективного розмежування повноважень гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої та виконавчої влади; реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою; створити систему законодавства про судоустрій, яке забезпечило б незалежність судової влади; максимально наблизити суди до населення; чітко визначити компетенцію різних ланок судової системи; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом.»

Зазначена цитата, запозичена з історичної вже Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію судово-правової реформи» від 28.04.1992 р., не втратила своєї актуальності й під час сьогоденних реформаційних змін. Це красномовно свідчить про збереження в суспільстві недовіри до судової влади та несприйняття суду як незалежної інституції.

Вказаний невтішний висновок підтверджується результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у грудні 2017 р., відповідно до якого 78,1% населення загалом і 52,7% тих, хто має досвід спілкування з судами, не вважають суди самостійними, а суддів незалежними. При цьому лише 8,3-8,9% респондентів вважають, що судді, приймаючи рішення, керуються законом та обставинами справи.

Таким чином, вже понад чверть століття (майже всю свою незалежність) країна живе у процесі судових реформ та постійних «вдосконалень». За цей час була сформована система господарських (1992 р.) та адміністративних судів (2004 р.), створені, а через якийсь час ліквідовані Вищі спе-

ціалізовані суди, вносилися численні зміни до процесуальних кодексів, змінювалися суддівські кадри.

Проте постійні зміни процесуально-правового ландшафту та облич носіїв мантій не забезпечували головного – створення цілковитої довіри до судової влади. Адже саме її відновлення є чи не головною метою чергової (вже ювілейної) хвилі судово-правової реформи.

Без з'ясування реальних причин неефективності попередніх законодавчих спроб побудови довіри до суду ефективність нового етапу судової реформи, розпочатого внесенням змін до Конституції України, запуском роботи оновленого Верховного Суду та набранням чинності новими процесуальними кодексами, стоїть під загрозою.

Чинники сумніву

Аналіз проведених за час 25-річного марафону судово-правових реформ безуспішних змін у питанні відновлення довіри до судової влади дають змогу дійти логічного висновку, що чинники, які призводять до виникнення у суспільства відповідних сумнівів, мають більш широкий та комплексний характер, ніж назви вивісок на будівлях суду, прізвиська носіїв суддівських мантій, чи навіть зміст правил судочинства, і багато в чому визначаються наступним.

з результатами опитування, переважна більшість громадян (73% опитаних) вважають перебіг судової реформи неуспішним (до того ж 43% вважають її цілковито провальною). Як успішну її оцінили лише 10% респондентів.

Я вже неодноразово підкреслював, що процес відновлення довіри до судової гілки влади – це «шосе з двостороннім рухом». Прискорення у зворотному напрямку (у бік зниження довіри) – значно вище. Достатньо одного необдуманого кроку, який може звести нанівець попередні здобутки. Саме тому надважливо встановити чіткі строки проходження певних етапів реформи та заздалегідь роз'яснювати суспільству і бізнес-спільноті їх реальні наслідки (іноді пов'язані з ними тимчасові незручності), запобігаючи завищеним очікуванням.

Окрім того, в цьому аспекті надважливим є врахування практичного досвіду застосування тих чи інших процесуальних інститутів (особливо таких фундаментальних як звернення з позовом, апеляційною чи касаційною скаргою), а також даних статистики.

Нехтування таким нескладним кроком може призвести до вкрай неприємних для суспільства наслідків (наприклад, до надмірного навантаження на суд). Так, ми вже зараз маємо невтішну ситуацію, коли приблизно середнє навантаження на суддю

є питанням суб'єктивного сприйняття останнім публічно доступної інформації, якості та об'єктивності такої інформації має вирішальне значення. Особливо це стосується професійно не підготовленої аудиторії або осіб, які ніколи не мали справу з судами та не володіють юридичними знаннями. Вони з легкістю сприймають неконтрольований негатив про суд та суддів, який поширюється загальнодоступними каналами комунікації (ЗМІ, соціальні мережі), часто стаючи жертвою інформаційних маніпуляцій.

Красномовним в аспекті розуміння вітчизняної інформаційної політики у сфері судочинства та її наслідків є результати дослідження Центру Разумкова за грудень 2017 р., відповідно до яких рівень недовіри до суду серед тих, хто контактує з судом, становить 41,4%, при цьому серед звичайних громадян рівень недовіри становить катастрофічні 80,9%. Отже, люди, які не мають практичного досвіду комунікації з судом та отримують інформацію з чужих слів (ЗМІ, знайомі тощо), значно більше зневірені у справедливості правосуддя, ніж ті, хто має відповідний досвід.

До того ж у висновках цього соціологічного дослідження прямо наголошується, що найвищий рівень недовіри до суду серед усіх державних інституцій зумовлений саме негативним інформаційним полем та чинником фінансово-політичного впливу на суддів.

Що ж до показника рівня довіри 41,4% (з боку осіб, які контактують із судом), то його частково можна пояснити конфліктною природою судових справ, у яких, як правило, змагаються щонайменше дві сторони, одна з яких, найпевніше, програє справу, залишившись незадоволеною результатом та суддівським рішенням.

По-третє, загальна недовіра до влади та політизація судової реформи

На превеликий жаль, судова реформа, маючи величезний суспільний резонанс, стала об'єктом уваги та спекуляцій з боку політиків (як провладних, так і опозиційних). Перші зазвичай акцентують увагу лише на позитивних аспектах змін у системі судочинства, не пояснюючи суспільству можливість терпимості і довготривалість шляху їх досягнення. Опозиціонери відверто ігнорують очевидні позитивні зрушення, акцентуючи увагу суспільства виключно на прорахунках та невірних проблемах.

Для прикладу можна згадати політичні спекуляції довкола створення нового Верховного Суду. Адже саме він хронологічно та інформаційно виступив флагманом усієї реформи. Тож один табір наголошував виключно на безпрецедентній відкритості процесу

Постійні зміни процесуально-правового ландшафту та облич носіїв мантій не забезпечували головного – створення цілковитої довіри до судової влади

По-перше, організаційні прорахунки на фоні девальвації поняття реформ
Зважаючи на строк та перманентність судової реформи для української незалежності, проводячи аналогію зі сферою мистецтва, переформатування судової гілки влади в Україні можна порівняти з будівництвом Храму Святого Сімейства («Саграда Фамілія») Антоніо Гауді для Барселони та Каталонії. За легендами, будівництво вказаного архітектурного шедевра не завершується, оскільки у такому випадку настане кінець Світу.

В цьому аспекті не зовсім оптимістично виглядають результати загальнонаціонального опитування, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 19.05.2018 р. до 25.0.5.2018 р. Згідно

Касаційного цивільного суду становить 1520 справ, а Касаційного адміністративного суду – непідійомних 2213 справ. Вочевидь, такі речі негативно позначаються на дотриманні розумних строків розгляду справ, якості судових рішень, та в кінцевому випадку викликають недовіру до суду як правозахисної інституції.

Законодавчі форс-мажори на зразок «поправок Лозового» лише додають хаосу та навантаження в роботі органам правосуддя та, як наслідок, негативно впливають на рівень довіри до суду.

По-друге, конфліктна сутність правосуддя та негативне інформаційне поле

Зважаючи на те, що питання довіри до суду з боку соціуму за своєю сут-

кадрового добору, майже безгрішності всіх без винятку переможців, а інші, фокусуючи увагу на певному прорахунку, зайняли позицію «все пропало, давайте спочатку».

Подібна ситуація спостерігається щодо Антикорупційного суду України, створення якого, вочевидь, стало більше питанням політичним (з міжнародним присмаком), ніж суспільно-правовим. Не заперечуючи можливої користі від його впровадження, процес лобювання появи нового органу в системі судочинства супроводжувався неприкритим тиском з боку окремих представників «активної» громадськості з одночасним публічним паплюженням вже отриманих позитивних результатів реформи (щодо того ж безпрецедентного оновлення складу Верховного Суду).

По-четверте, якість законодавства та правової культури

Годі й очікувати справедливого правосуддя в умовах несправедливого та суперечливого матеріального законодавства, а також достатньо поширеного в нашому суспільстві правового нігілізму. Адже переважна більшість найрезонансних судових рішень, які втрималися на вертикалі усєї багатоланкової системи судової влади, як правило, прийняті з формальним дотриманням закону.

Якщо проаналізувати їх з професійної позиції, то чинником, що сприяє резонансу, виявиться саме недосконалість матеріального закону, найчастіше у сфері корпоративного регулювання, кредитно-банківських відносин, системи державної реєстрації тощо.

Безперечно, процесуальна складова також має значення в контексті формування загальної картини, але можливі зловживання там зазвичай фокусуються у кількох правових інститутах – забезпечення позову, апеляційного та касаційного оскарження, перегляду рішень за нововиявленими обставинами. В цьому контексті варто зазначити, що насправді революційних змін не відбулося.

Навпаки, з'явилися нові правові головоломки. Наприклад, питання оскарження особою, яка не брала участь у справі, рішення, винесеного апеляційною інстанцією по суті спору.

Адже виходячи з логіки, наприклад, ч. 4 ст. 287 ГПК України, що передбачає, що особа, яка не брала участь у справі, якщо суд вирішив питання про її права, інтереси та (або) обов'язки, має право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою. Тому для реалізації гарантованого Конституцією права на касаційне оскарження така особа змушена буде формально оскаржити в апеляційному порядку рішення першої інстанції (яке вже скасоване або змінене), винесене за логікою на її ж користь.

По-п'яте, відсутність правових гарантій авторитету суду

Західні стандарти, до яких принаймні декларативно прагне українське суспільство, передбачають величезну повагу до інституту судді (незалежно від прізвищ, лише за статусом). Звісно, суддівський авторитет, який там існує, та засоби його забезпечення виключають звичні для нас прояви «громадської активності», зокрема поширення в ЗМІ неправдивої інформації про суддю, псевдопідписки невдоволених активістів та громадян тощо. Вочевидь, все це є проявом тиску на суд у конкретно визначеній справі та паплюженням його авторитету.

Звичайно, можна говорити про те, що авторитет судді є одним із проявів існування до нього довіри. Тож зазначені недопустимі явища тиску можна було б розглядати крізь призму наслідків суспільної недовіри.

Щоб розірвати це замкнене коло, ми повинні окремо і цілеспрямовано працювати над забезпеченням суспільної поваги до судді та його авторитету в суспільстві. Тут важлива не лише інформаційна підтримка, а конкретні законодавчі інструменти, в тому числі кримінально-правового характеру. В цьому сенсі можуть бути корисними такі кроки: декриміналізація ст. 375 Кримінального кодексу України, яка часто використовується правоохоронними органами як інструмент тиску на суд; посилення відповідальності за будь-які прояви тиску на суд, втручання в особисте життя судді; формальна та пряма заборона будь-яких проявів громадської активності (пікети,

демонстрації тощо) у залі засідань, будівлі суду та в периметрі території довкола суду; встановлення презумпції недостовірності негативної інформації, поширеної щодо судді, а також розгляд можливості повернення кримінальної відповідальності за наклеп щодо судді.

Цементуючи оптимізм

Жодним чином не намагаючись згустити фарби, я спробував описати деякі виклики, які найчастіше підривають довіру до судової влади та можуть звести нанівець добрі наміри й значні зусилля законодавця щодо її реформування. Вочевидь, вони не можуть бути залишені поза увагою та потребують якнайшвидшої реакції з боку відповідних державних і суспільних інституцій. Окрім того, хотів би коротко зупинитися на сформованих у процесі реформи трендах, які вже зараз починають працювати на відновлення суспільної довіри до суду.

По-перше, відкритість суддів та кадрових процедур

Попри певні нарікання з приводу методики обчислення голосів та прийняття остаточних рішень за окремих кандидатів, можна констатувати, що загалом процедура формування нового Верховного Суду була безпрецедентно відкритою. При цьому тренд відкритості зберігається і в діяльності нового вищого органу правосуддя, не в останню чергу завдяки науковцям та адвокатам, залученим до лав суддів.

Активність суддів у соціальних мережах та ЗМІ, безпосереднє роз'яснення ними змісту тих чи інших судових рішень та огляд судової практики, публічне обговорення загальних питань судочинства і практики щодо певних категорій спорів та інші активності стали звичними позитивними явищами для пореформеного сьогодення. При цьому суспільство має можливість отримати інформацію з першоджерела, зрозуміти специфіку діяльності суддів та логіку прийнятих ними рішень.

По-друге, формалізація процесу

Як послідовувач ідеї якнайширшої формалізації судового процесу, не можу не схвалювати появу (щоправда, поки що на рівні ініціативи окремих

суддів) нової структури рішень Верховного Суду. Вважаю це важливим кроком у відновленні довіри до суду, забезпечення зрозумілості суспільству змісту прийнятих судових рішень, їх законності та обґрунтованості (принаймні з позиції розгляду всіх доводів сторін), забезпеченні єдності та сталості судової практики.

Сподіваюся, що ця ідея отримає подальший розвиток, а також, що на базі закріпленої в законі єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи ми отримаємо єдину, зрозумілу і транспарентну матрицю процесуальних документів у процесі вирішення спору (позовні заяви, заперечення на позов, рішення суду, апеляційні та касаційні скарги, документи, прийняті за наслідками їх розгляду), які матимуть єдину уніфіковану структуру.

По-третє, просвіта і професійне вдосконалення

Головний тренд правничого життя процесуалістів – просвіта. У «судовиків» зараз триває період навчання. Це загальне вивчення нових процесуальних кодексів усіма без винятку представниками юридичної професії, підготовка до атестації судьями та мобілізація знань перед іспитами претендентами на звання адвокатів.

Зрештою, починають активно обговорюватися питання реформування правничої освіти. Вже зараз підготовка суддів відбувається з урахуванням західних стандартів, широким залученням знань у суміжних, але вкрай важливих для комунікації із суспільством науках (наприклад, психологія, соціологія, нейробіологія тощо). До того ж масштабна освітня кампанія, спрямована на правників, об'єктивно забезпечує доступ до знань про оновлене судочинство і суспільному загалу.

Насамкінець, хочу підкреслити, що будь-які зміни починаються з кожного з нас. Тому загальний успіх судової реформи та відновлення довіри до суду будуть неможливими без якісної зміни світогляду як професійної юридичної спільноти, так і суспільства загалом. Сподіваюся, що в епоху цифрових технологій та відкритого доступу до цінних знань подібне самовдосконалення, а отже, і якісні зміни, будуть неминучими. [Ю](#)

EQUITY
attorneys at law

justice elates